

Toplumsal Etik Yozlaşma Sorununa Stoa Etiği Yoluyla Çözüm Arayışları

Meriç PEHLİVAN^{1,*}

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, Yalvaç Meslek Yüksekokulu, Isparta, Türkiye
*mericpehlivan@sdu.edu.tr

ÖZET

Gerek kişisel gerek toplumsal etik, bir yaşam biçimi ve dünya görüşü yansımasıdır. Bireyler ve toplumlar yaşam biçimlerini ve dünya üzerindeki duruşlarını sergilerken etik inanış ve kabulleri hakkındaki ipuçlarını ele verirler. Bu demektir ki; bir toplum hakkında kesin yargılara ulaşmak istiyorsak, o toplumun etikten ne anladığına ve etiği hangi davranışlarında ortaya koymayı öğrenip alışkanlık haline getirdiğine bakmalıyız. Toplumsal birliktelik, ortak alan paylaşma ve ötekine karşı empatik olma gibi hayati ve süreklilik arz eden hususlarda sıkıntı yaşayan toplumların; tabiat ve doğal akış, evrene ait bir parça olmayı kabullenme, bütünü hakimi değil bir bölümü olmaya inanma gibi bütüncül bakış açısı gerektiren olgularda kavrama sorunu olduğu gözlemlenmektedir. Bu kavrama ve kavradıktan sonra hayata geçirme sorununun çözümü, etik olgusu üzerine yeniden düşünmeyi ve etik olgusunu doğru konumlandırmayı gerektirmektedir. Etik olgusunu doğru konumlandırmak için, en iyi metodu ve eğitimi aktaran sistem; Stoacılar'ın İlkçağ dünyasında ortaya koydukları etik anlayıştır. Bu gibi problemler dolayısıyla pratik işleyişlerinde zora giren toplumların Stoa Felsefesi hakkında bilgilendirilmeleri ve bu felsefi öğretilere tabi tutulmaları oldukça yerinde olacak ve tabiatı anlamlandıran bireylerin kendi yaşam biçimlerini de doğru anlamlandırmaları sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Stoa Felsefesi, Doğa, Evren, Toplumsal Yozlaşma, İnsan

Solution Seeking Through the Stoic Ethics for the Problem of Social Ethical Corruption

ABSTRACT

Both personal and social ethic is a way of life and a reflection of worldview. Individuals and societies show their clues about ethical beliefs and acceptances while exhibiting their way of life and their position in the world. This means that; If we want to reach a definite judgement about a society; we must look at what that society understands from the ethic and in which behaviour he learns to use ethic and makes it a habit. In societies suffering from vital and persistent issues such as social association, sharing of common space ,being emphatic towards the other, it is observed that there is a problem of understanding the phenomenon which requires a holistic view such as nature and natural way of life, accepting to be a part of the world and believing that it is not having a command of the whole but a part of it. This understanding and solution to the problem of actualisation requires rethinking about the fact of ethic and positioning it correctly. The system that conveys the best method and training to position the fact of ethic correctly is the ethical understanding of the Stoics in the First Age. It is important for the societies who have problems in their daily function because of such problems to be informed about the Stoic Philosophy and to be subjected to this philosophical teaching and individuals who make sense of the nature will be provided with a correct understanding of their own way of life.

Keywords: Ethic, Stoic Philosophy, Nature, Universe, Social Corruption, Human

GİRİŞ

Özeline kendi toplumumuzun, geniş bakış açısıyla hemen hemen bütün dünyanın, kabataslak bir söylemle son yirmi yılda hatırı sayılır değişimler gösterdiği, düşünen ve farkında olan hiçbir bireyin gözünden kaçmayacaktır. Bu değişimler; bir zihniyet yapılanması ya da kültürel donanma, daha derin bir tabir ve arzuyla felsefi ya da sanatsal ilerlemeler şeklinde değil; maalesef sadece davranış biçimlerinde takılı kalacak ve ne yazık ki *ilerleme* adıyla değil, daha çok *gerileme* adıyla anılabilecek değişimlerdir. İnsan denen ve hem dinsel hem de bilimsel açıdan mükemmelliğinin tanrısallığını methetme fırsatını asla kaçırmadığımız varlığın, belki de en çok yerinde saydığı, bahsi geçen iki alanda (din ve bilim) da daha fazla üretici, yaratıcı ve akıl yürütücü olması beklenirken; bilakis sadece bilinçsiz tüketici, hazırda yetinmekten öteye gitmeyen ve sorgulamadan biat eden bir profil çiziyor olması; düşünen ve sorgulayan sayılı insanı korkutma raddesine gelmiştir. İnsan bütüncül bakış açısıyla birçok konuda yetkin ve mahir olarak donanmış bir varlıktır. Özellikle yaratma ve üretme noktasında, kendisinin de her fırsatta dile getirmeyi çok sevdiği bir biçimde, diğer canlılara nazaran üstün bir kategoride kabul görebilir. Buna itiraz etmek, safdillik olacaktır ancak bundan ötesi tartışmaya açık bir vaziyettedir. Bu şekilde kabul gören ve ayrıcalık edinen ya da edinmeye hakkı olduğunu iddia eden bir varlığın; en azından sadece bu ayrıcalığına ve ısrarlı iddiasına yakışan bir eyleme potansiyeli ve biçimi sergilemesini beklemek mantıksal düşünmenin bir gereğidir. İnsanlar birçok şeye hakları olduğunu savunmalarına ve birçok şeyin sadece onların hizmetinde bulunduğunun altını çizmelerine rağmen; o birçok şeyin ana niteliklerini ve yapılanmalarını algılayamayacak kadar yetersiz bir zihinsel tavır ile o birçok şeyin döngüsüne yakışmayacak hoyrat bir davranış biçimi içinde boğulup gitmektedirler.

İnsan bütünü bir parçası olmaktan öteye gidemeyecek, buna inanıyorsa da boşuna inanan bir varlıktır. Bu anlamda da sahip olduğu farklılığı ya da her fırsatta öne çıkarmaktan çok hoşlandığı önceliği, gerçekten onun iddia ettiği derecede kayda değerse, bunu kanıtlayabileceği tek mecra eylemlerini ortaya koyduğu mecradır. İnsan eylemsel bir varlıktır, eylem ortaya koyabilen, eyleyebilen bir canlıdır. Düşünen, hisseden ve eyleyen bir canlı olarak insanın üç boyutluluğu söz konusudur. Bu boyutların düşünce boyutu, insanın felsefe ve bilim yapabilmesini; hissetme boyutu, inanmasını ve duyumsamasını; eyleme boyutu davranmasını, dolayısıyla ahlaki yapılanmaya konu olmasını sağlamaktadır. Türk toplumu baz alınarak konuşmak gerekirse, *ahlak* kavramsal olarak doğru konumlandırılmamış bir kavramdır. Toplumun neredeyse bütün kesimleri tarafından, eğitim ya da sosyo-ekonomik gelişmişliklerin dahi önüne geçemediği bir yanlış ön kabule kurban giden ahlak kavramının bu talihsizliği, pratik düzenin birçok sorununa temel teşkil etmektedir. Bu makalenin müstakil yapısı içinde bu sorunlar genel bir tabirle *toplumsal yozlaşma* şeklinde anılacaktır.

Toplumsal yozlaşmanın temelinde yatan birçok sebep olmakla beraber, en önemli sebep olarak kabul edilmesi neredeyse mecburi olan sebep, ahlak kavramının yanlış anlaşılması, yanlış bilinmiş, yanlış öğrenilmiş ve yanlış aktarılmış olmasıdır. Sadece davranış sınıflaması düzeyinde incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekirken, zamanında birtakım toplulukların gövde gösterilerinde ve yandaş toplamalarında işe yaramış olacak ki, zihniyetlerin ya da cinsel alışkanlıkların ifadesi olarak sığlaştırılmış hale getirilen kavramın önce yeniden gözden geçirilmesi ve sonra içi doğru bir şekilde doldurularak aktarılması yerinde olacaktır. Bununla beraber kavramın eş anlamlısı olarak kullanılan ancak içerik ve kullanım alanları bakımından bazı keskin çizgilerle ayrılması gereken ve daha çok felsefi analizi yapılırken başvurulacak olan *etik* kavramı ayrıca değerlendirilmeli ve iki kavramın hangi noktalarda yarıyor hangi noktalarda ortak bir paydayı bölüşüyor olduğu doğru yorumlanmalıdır. Bu yüzden öncelikle kavramın sözlüksel ve felsefi analizi yapılmalı, felsefi analiz etik kavramı temelli yapılandırılmalı, sonra da tarih sahnesinde ahlak kavramının içini en doğru şekilde doldurduğunu düşündüğümüz düşünce yapısı olan *Stoa Felsefesi* ilk olarak konu edinilmelidir.

AHLAKIN KAVRAMSAL ANALİZİ ve İÇERİĞİ

Kavram olarak; *insanların gerek yaşam ilgileri gerek metafizik bağlanımları gerekse değer yönelimleri bakımından kendisine göre yaşamakla yükümlü olduklarını duyumsadıkları temelli dünya görüşü; saltık anlamda iyi olduğu düşünülen bir yaşam görüşünde yapılanıp yerleşiklik kazanan, gelenekler ile görenekler yoluyla taşınan, yazılı ya da yazılı olmayan davranış kuralları; yaşam ülküsü olarak bilinçli ya da bilinçsiz seçilen yaşama değerleri, erekleri ile tasarıları; belli bir toplum içinde yaşayan insanların kendileriyle, birbirleriyle, kurumlarla ilişkilerini düzenleyen ilkeler, değerler, kurallar, töreler bütünü; bir ulustan bir başka ulusa, bir dönemden bir başka döneme, bir yaşam dünyasından bir başka yaşam dünyasına hem kapsam hem de içerik bakımından değişiklik gösterdiği söylenen etik değerlemeler alanı; iyi nitelikleri ile kötü alışkanlıkları bağlamında kişinin karakter sağlamlığını oluşturan tutumlar, eğilimler ya da davranışlar; ahlaksal değerlerin yaşama geçirilişinde birinci dereceden bağlayıcı olan yaradılış, doğa, huy, tıynet; tek bir kişi ya da bir grup kişi tarafından doğruluğu onaylanmış, sonuna dek uyulması gerektiği düşünülen kurallarca oluşturulmuş kavramsal ahlak görüşleri dizgesi; yaşamdaki eylemlere, karşılaşılan yaşam sorunlarına ilişkin açıklamaların sunulduğu ahlak öğretileri düzlemi¹ anlamlarına gelecek kadar geniş çaplı ele alınması gereken ahlak kavramı, bütün bu kapsamlı içeriğine rağmen en kısa yoldan iyi ve kötü davranış biçimleri değerlendirmesi olarak kabul edilmelidir. Ahlak elle tutulup gözle görülebilen somutlukları inceleyen bütün bilimlerin yaptığı gibi, somutluklarla ilgilenir. Davranışlar somut yapılanmalardır. İnsan denen varlık düşüncesi ya da duygusuyla soyut bir boyuta da dahil olmakla birlikte davranışlarıyla gayet somut bir algılamının konusudur. İşte bu konu oluşuyla insanı birçok bilimin değerlendirmesi bir yana, ahlak da iki türlü değerlendirmeye tabi tutar. Ahlaka göre insan, ya iyi davranışlar ortaya koymaktadır ya da kötü davranışlar. Ahlak insan davranışlarını iyi ya da kötü olarak kategorilendirirken de toplumu ölçüt olarak alır. Buna göre, bireyin yaptıkları genel kabullere uygunsu iyi, uygun değilse kötüdür. Bu şu demektir; değerlendirmedeki tek kriter sayıdır; toplumun çoğunluğunun ortaya koyduğu davranışlar iyi, toplumun azınlığının ortaya koyduğu davranışlar kötüdür. Yukarıdaki tanımın bölümlerinde de dikkat çektiği şekliyle, içinde bulunduğumuz toplum bir teslimiyet esasına dayandırdığı birtakım yüklemelerle bireyi sorumluluklarla kodlar ve o bireyden bu kodlamaların içini dolduracağı şekilde eyleme geçmesini bekler, hatta bunu bireye emreder. Bu buyurgan ilişki çerçevesinde birey, kendisinden önce yapılagelmiş olanları, sorgulamadan tekrarlamaya şartlanır; kendi mutsuzluğunun ya da eylediklerindeki anlamsızlığın farkına vardığı durumlar olursa da, aklına aniden kötü bir fikir gelmişçesine o düşünceden uzaklaşma yoluna giderek, kendisine sunulana yaşamaya ve yaşatmaya koşullanır. Bu ilişki oldukça tek taraflı ve dayatma esasından destek alarak ilerleyen bir ilişkidir. Birey, zaman zaman kabul görmek, zaman zaman dışlanmamak, zaman zaman ait olma dürtüsüne yenik düştüğü için bu çıkmaz sokak ilişkisini yaşamayı sürdürür. Çünkü ahlakın bedelleri ağırdır; kişiler ötelenmekten, ait ve teslim oldukları toplumda görmezden gelinmekten, kınanmaktan, ötekinin basit ama sarmalayıcı alanından uzaklaştırılmaktan korkar. Bu korku kişiyi bir sürü bireyi haline getirir.*

Toplum bütün bir yapı olarak karmaşık ve sayıca çok sıfatlarla hareket etmek zorunda olan bir sistemdir. Her toplumun yegane amacı, kendini idame ettirmektir, yaşamaya devam edebilmektir. Hiçbir toplum kendisini, fertlerine göre dizayn edemez. Çünkü fertlerin düşünsel ve duygusal boyutlarında çelişmeler, ayrışmalar, çatışmalar ve aynı zemini paylaşma noktasında ortaklık kuramamalar söz konusu olabilir ve olacaktır da. Üst bir sistem olarak toplum bu sebepler dolayısıyla, bireylerine tek tek söz hakkı verme lüksüne sahip değildir. Toplumun bu konuda bulduğu çözüm, bireylerini genel kodlamalara tabi tutmak olmuştur.

¹A. Güçlü ve ark., Felsefe Sözlüğü, s. 24-25.

Toplum; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, sosyo-ekonomik statü, mesleki ayrılaşma ve benzeri çerçevelerde bireylerine uygun gördüğü rolleri oynamaları dışında hiçbir hak ve özgürlük tanımak istemez ve kendi iç düzeni açısından bunu istememekte haklıdır. Bu yüzden ahlak yapılanmasını bu az sayıdaki kriterle sınırlı tutmayı yeğlemektedir. Çünkü toplumsal yaşam asgari düzeyde bir ortak anlayış ve inanışlar toplamını gerektirir. Her türlü paylaşım alanında bireylerin inisiyatif kullanmadan, en alt müştereklerde birleşmesi toplumun yürütücüsüdür.

Kendi geleceği ve bekası için hareket etme dürtüsüne her toplum sahiptir ancak her toplum bu konuda oturmuş bir zihniyet ve dolayısıyla davranış donanımına sahip olmayabilir. İşte bu toplumlarda, bizim *toplumsal yozlaşma* derken kastettiğimiz ve rahatsızlığımızı dile getirdiğimiz kitlesel davranış bozukluğu ortaya çıkmaktadır. Oturmuş bir zihniyet yapısına, sağlam bir hukuksal arka plana, ayrıştırılabilmiş inanma sistemlerine, herkese eşit ve geleceğe yönelik aktarılmış bir eğitime, herkesin maddi olarak aynı kulvarda buluşabileceği bir ekonomik seviyeye ulaşamamış toplumların ahlaki öğretileri sağlıksız ve tutarsız hale gelecek, toplumları oluşturan yapı taşları olarak da bireyler bu sağlıksız ve tutarsız pratik hayat deneyimlerinden nasiplerini alacaklardır. Asıl bunun adı toplumsal yozlaşma olacaktır. Çünkü böyle toplumlar tek ölçütü sayı ve çoğunluk olarak kabul etmişlerdir. Bu, toplumun iyi davranıştan anladığı şeyin insan eline bırakılması demek olacaktır. Aynı toplumda iyi olarak kabul edilen bir davranış, çoğunluk yapmayı bıraktığında kötü bir davranış olacaktır ya da bir toplumda kötü olarak kabul görmüş bir davranış birdenbire yapılmaya başlandığında iyi hale gelecektir. Böylesine ince bir ipin üzerine kurgulanan sistem, anında ve çok hızlı değişimlere sahne olacaktır ve ciddi davranış bozuklukları ile bu bozuklukların beraberinde getireceği travmalarla karşı karşıya kalınacaktır. Bireylerin hayatlarında böylesine etkili ve önemli olan bir yapının, bu kadar basit kriterlere bağlanmaması gereklidir. Kişi sayısı, ekonomik düzeydeki farklılaşmalar ya da teknolojik gelişmeler, ahlak dediğimiz koskoca bir insan şekillendirme sistemini keyfi bir biçimde dönüştürme lüksüne sahip olmamalıdır. Bireyler değişmez bir kriter ve anlayış çerçevesinde hem birey olabilmeli hem de ortak paylaşma ve yaşatma alanının aynı yaptırımı tabi parçası olabilmelidirler. İşte bu noktada problemi çözecek olan etik olacaktır. Etik ahlakın bütün handikaplarını olmasa da en hayati olanlarını ortadan kaldıracaktır.

ETİK – FELSEFİ BAKIŞ AÇISIYLA AHLAK-

Kelime anlamı olarak, eski dilde *ilm-i ahlak* diye geçen ve bizim anlatmak istediğimizi çok doğru özetleyen etik; *iyinin, iyi olanın, iyi davranışların doğasını, özünü ve kaynaklarını araştıran; “İnsan için iyi bir yaşam ne tür bir yaşamdır?”, “Nasıl bir yaşam, yaşamaya değerdir?”, “Doğru bir yaşam sürmek için hangi seçimlerin yapılması gereklidir?” türünden birbirini bütünleyen sorular eşliğinde “Nasıl yaşamalı?” sorusuna yanıt arayan geleneksel felsefe dalı²* olarak karşımıza çıkar. Bu tanımdan da gayet net anlaşılacağı şekilde, ahlakın beraberinde getirdiği problemleri çözecek olan sistem etikdir. Etik insanın dünyadaki varoluş amacına odaklanır ve insan doğası için iyi olanla kötü olanın neler olduğuna kafa yorar; insanın bireysel ve toplumsal yaşamında karşılaştığı sorunları bütün yönleriyle değerlendirir ve o sorunlara çözüm önerileri getirir. Bu demektir ki, etiğe göre bireyler içlerine doğdukları toplumların onlara yüklediklerinden çok daha fazla ve karmaşık bir düzenin parçasıdır. İnsanı, sadece kendinden ya da sadece grubundan müteşekkil kabul etmek resmin çok küçük bir parçasını görmek anlamına gelecektir. Bir bireyin yaşamı, kendisinden ya da etrafındakilerle kurduğu, kendisinin ya da etrafındakilerin keyfiyetine dayalı ilişkiden çok daha derin bir bakış açısını gerektirir. Her birey varoluşsal yapılanması gereği, büyük bir

²A. Güçlü ve ark., *Felsefe Sözlüğü*, s. 500-501.

sistemin küçük bir parçasıdır ve bu sistem insan elinden çıkma ya da tarihsel yaşanmışlıkların oluşturduğu suni bir sistem değildir. İnsanın bu dünyadaki varoluşu, somutluğuna ve sorumluluğuna ağırlık verilerek yorumlanmalıdır. Somut insanın kendisi, yaşamı ve ölümü göz önünde bulundurulmalıdır. Varlık sorunu, ahlakın iddia ettiği gibi bir makine parçası, bir çark olma değil; insan olma sorunudur. Esas olan, insan varoluşunun anlamının sorgulanmasıdır. Amaç, dünyada yaşayan insanın varoluşundan hareketle onun kendisine yabancılaşmasına engel olmaktır. İnsan yaşamının en önemli alanları da bireyin özne olarak kendisinin bilincine vardığı kişisel alanlardır.³ Etiğin yapmaya çalıştığı ya da yapılmasını salık verdiği şey, bireyin davranışlarının iyi ve kötü olarak nitelendirilmesinin gerekçesi olan kriterlerin bireye ve dolayısıyla bireyin kendiliğinden tabi olduğu tabiata, onun kendi varoluşsal fitratına bağlanmasıdır. Bunu yapmak demek, birey davranışlarını sorgulama ve yargılama hakkımızın olmadığını kabul etmek demektir. Çünkü, eğer birey davranışlarının iyi ya da kötü olması o bireye ve o bireyin tabiat karşısındaki şartlarına bağlanırsa tek bir genel ölçüt olacak, o da herkese ve doğaya karşı sorumluluk almış olmak ya da olmamak şeklinde karşımıza çıkacaktır. Bu konuda *Sartre*, çok vurucu konuşmuştur:

“... Ve insan kendinden sorumludur, dediğimiz zaman, insanın yalnızca kendinden değil, tüm insanlardan sorumlu olduğunu söylemek istiyoruz... Aslında olmak istediğimiz insanı yaratırken, aynı zamanda insanın olması gerektiğini umduğumuz şekildeki bir imgesini de yaratmayan hiçbir eylemimiz yoktur. Şunu veya bunu olmayı seçmek, aynı zamanda seçtiğimizin değerini de doğrulamak demektir. Çünkü hiçbir zaman kötülüğü seçemeyiz; seçtiğimiz her zaman iyiliktir ve hiçbir şey herkes için iyi olmadan bizim için iyi olamaz. Diğer taraftan, eğer varoluş özü inceliyorsa ve imgemizi biçimlendirdiğimiz anda var olmak istiyorsak, bu imge hem herkes için hem de dönemimiz için geçerlidir. Böylece sorumluluğumuz, onu varsayabileceğimizden çok daha büyüktür; çünkü tüm insanlığı kapsamaktadır.”⁴

“Belirlendiğine inanan insan, sorumluluğunu kendinden gizlemektedir.”⁵ sözüyle de Sartre'in etik ve özgürlük konularında bireye ne kadar büyük bir sorumluluk yüklemek gerektiğinin altını çizdiğini görüyoruz. Etik bakış açısı eyleyen bireylerin, eyleyen sadece birkaç kriter çerçevesinde değil, çok yönlü bir yaşama ve doğanın döngüsü içinde, birçok farklı ve önceden kendisinden bağımsız bir şekilde kurgulanan etmenlerin oluşturduğu koca bir bütüne bağlı olarak davrandıkları ön kabulüne dayanan bakış açısıdır. İnsanların davranışları iyi ve kötü olarak değerlendirilecektir ama bu değerlendirme, o davranışı ortaya koyan bireyin özelinde, o bireyin şartları ve tabiat karşısındaki tutumu göz önünde bulundurularak, tamamen insan temelli değil, diğer canlıların ve büyük bir ekosistemin belirlediği, toplumsal olmaktan öte, evrensel olmayı gerektiren bir değerlendirme olmalıdır. Bu konuda Nietzsche de aynı bakış açısına sahiptir. Nietzsche'ye göre, insan, özü itibarıyla iyi ve yetkin bir insan değil, aksine kötücül bir varlıktır; tatminsiz, duygularına esir, bazı değersiz şeyleri erdem sayan acımasız bir varlıktır. Fakat; insanlar bu doğru bilgiyi yüzyıllar boyu bastırmışlardır. Bu bastırmayı da, iyi ve yetkin bir varlık olan tanrı tarafında özel olarak yaratılmış evrenin teolojik bir sistem meydana getirdiği düşüncesi, hatta kurgusuna dayandırarak gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla; Nietzsche'ye göre insan, görünenin gerisindeki çıplak gerçeği görmekten ve dünyanın amaçsız, anlamsız olduğunu teşhis etmekten kaçındığı için, yüzeyde kalmayı, rahatlık veren düşüncelere sığınmayı, ortalama

³F. Magill, *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği*, s. 22.

⁴ A. Cuveillier, *Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler*, s. 12,13.

⁵J.J.Barrare, C.Roche, *Filozof Gaflları*, s. 47.

değerlerle yaşamayı yeğler.⁶

İyilik ve kötülük; yüksek değer ve analiz gücü gerektiren, üzerinde ciddi bir mesai harcanarak değerlendirilmesi gereken, felsefi ve yaşamsal bakış açılarını iyi sentezlemiş olmakla ilişkilendirilebilecek yüksek kavramlardır. Şayet ahlakın yaptığı gibi, bu kavramları, her türlü eğitim ve bakış açısı temeli edinmiş çeşitli insan değerlendirmelerinin eline bırakırsanız kavramlar, insan hayatının en mühim boyutu olan eylemin en iyimser bakış açısıyla yanlış, eksik ve sağlıksız şekillenmesine sebep olur; en kötümser bakış açısıyla da dünya düzenini ve insanıyeti paramparça edecek boyutlarda geri dönülmez felaketlere neden olacağıın altı çizilmelidir. Toplumsal ve nihayetinde evrensel yozlaşma dediğimiz, önu alınmaz yağmalamalar ve pratik hayat tecavüzleri bu şekilde normalleşecektir. Etik düşünce geliştirmek, iyilik ve kötülüğü birey bazında tek bir ölçüte bağlamak ise; bütün bunların önünü kesecektir. Birey davranışlarının bireyin özelinde, ötekiyle temas kurulmasına neden olacak davranışların da doğanın değişmez düzeni temelinde değerlendirilmesi gerektiği anlaşılır ve uygulamaya başlanırsa doğru bakış açısı kazandırılmış olacaktır.

Tabiat ve doğal ahenk, çoklu yaşam için gereken bütün malzemeyi zaten sunmaktadır. Kişisel yapılanmalar da adı üstünde kişisel iyilik ve kötülük belirleyicisi oldukları için, çoğunluğun ya da çağa göre gerçekleşen değişikliklerin tahakkümü altına giremeyecek kadar sübjektif kalırlar. Nitekim iyi ve kötü davranış dediğimizde, sadece çoklu yaşam için konuşuyor olmamız gerekir. Bireysel iyi ve kötüyü, ancak o birey olabilirsek kavrayabiliriz ki, bu imkansızdır. Çoklu yaşamdaki iyiyi ve kötüyü ölçmek için de ne bir başkasının ne de bir grubun sunduğu ya da sunacağı gerekçeler listesine muhtaç değildir; bu ölçüm için en başta ve sadece ait olduğumuz tabiatın doğasına, dolayısıyla kendi doğamıza uygun hareket etmek yeterli olacaktır.

Yüzyıllar evvel bunu başarmış ve birincil öğretisi olarak çağdaşlarına ve bizler dahil kendilerinden sonra gelecek nesillere aktarmış olan Stoacılar, ahlaki saplanmalar yüzünden ve etik bakış açısının bir türlü kazanılamamış olmasından dolayı çok vahim yozlaşmaların esiri olmuş olan günümüz insanına aslında daima önderlik etmiştir ve etmektedir.

STOA FELSEFESİ

Stoa okulu, *Hellenistik Felsefe* içinde değerlendirilmesi gereken bir tarihsel gelişim göstermiştir. M.Ö. 322 yılında kent devleti sona ermiş, M.Ö. 30 yılında da çağın son büyük imparatorluğu Roma'nın bir parçası olmuştur ve bu iki olayın arasındaki dönemde ortaya koyulan felsefe Hellenistik Felsefe olarak kendini göstermiştir. M.S. 5. yüzyıla kadar süren *Roma Felsefesi* de bu felsefenin içinde sayılmaktadır.⁷ Bu dönemde dört büyük felsefe okulu, sırayla felsefe tarihi sahnesinde boy göstermiştir. Bunlardan ilki; hazcı ahlak anlayışını benimsemesiyle ve tanrının evrene müdahalesini reddeden varlık görüşüyle ünlü *Epikürosçuluk*, ikincisi bizim metnimizin konusu olan *Stoacılık*, üçüncüsü dogmatik olmak suretiyle özellikle Stoa felsefesine tepki göstererek gelişen *Septisizm* ve sonuncusu da Platon felsefesinden yola çıkarak dini felsefeye hizmet eden *Plotinos'un* ortaya attığı *Yeni Platonculuk*'tur. Hellenistik felsefede öne çıkan araştırma ve sorgulama konuları mantık ve dahilinde bilgi, fizik, ahlak olmuştur. Ancak en çok üzerinde durulan alan ahlak olmuştur; çünkü bu felsefe kent devletinin yıkıldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Yani, insanların amaçlarına ulaştıkları, iyi bir yaşam sürdürdükleri, kendilerini her bakımdan evlerinde gibi hissettikleri kent devletinin ortadan kalkıp, sınırları çok geniş, insanları topluma ve

⁶F. Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, s. 92.

⁷A. Cevizci, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, s. 149.

kendilerine yabancılaştıran ve yalnızlaştıran imparatorluğun ortaya çıktığı dönemin felsefesi olarak, insanları ahlaken rahatlatma ve yönlendirmeyi kendine misyon edinen bir felsefe olmuştur. Bu nedenle de özellikle ilk iki okul, insanların kişisel mutlulukları üzerine yoğunlaşarak ahlak sistemleri geliştirme yoluna gitmiştir. *Bir tinsel bağımsızlık ve kendi kendine yetme idealini ön plana çıkararak iki akımın da ahlakı, fiziklerinin katkısız maddeciliği yansıtmak şeklinde doğalcı ve bu dünyacı, yani içinde yaşadığımız dünyayla, bu dünyadaki yaşam ve değeri temele alan bir ahlak anlayışıdır.* Kent devletinin yıkılması ve imparatorluğun kurulması; sadece ahlak alanında birtakım düzenlemeleri değil, siyaset alanında da bazı değişiklikleri gerektirmiştir. Bunlardan en önemlisi dünya vatandaşlığı bilincinin yerleştirilmeye çalışılmasıdır. Kent devletinin özel alan anlayışının, daha milliyetçi harekete zemin hazırlayan yaşam tarzının yerini; daha geniş düşünmeyi ve hareketi, dolayısıyla yönetimi gerektiren imparatorluğun alması, bireyleri de farklı şekilde bilinçlenmeye itmiştir. Bu konuda en belirgin görüşleri de Stoacılık ortaya atmıştır. Stoa okulu, kozmopolitanizmin en ateşli savunucularından olmuş; tüm insanlar için geçerli tek bir yasanın olduğunu, insanlığın devletlere bölünmesi kadar saçma bir anlayış olamayacağını, bilge insanın dünya vatandaşı olacağını vurgulamıştır.

Stoacılık bir felsefe okuludur. M.Ö. 336-264 yılları arasında yaşayan *Zenon* (doğum *Kıbrıs Citium*) tarafından *Stoa Poikile* (Okulun adı *boyalı koridor* ya da *sundurma* anlamına gelen bu kelimeden türemektedir.)⁸ adlı yerde kurulmuştur.⁹ Nitekim *Muammer Sencer Bertrand Russell*'ın *Batı Felsefesi Tarihi* adlı eserini çevirirken, Stoacılık terimini de *Sundurmacılık* şeklinde çevirmiştir.¹⁰ Okulun öğretileri daha sonra ve Zenon ile eşzamanlı olarak *Kleanthes* (M.Ö. 331-233) ve *Khrissippos* (M.Ö. 281-208) tarafından geliştirilmiştir. Stoa felsefesinin *erken*, *orta* ve *geç* olmak üzere üç evresi olmuştur. Bu evrelendirme, Stoa Okulu'nun Yunanistan'dan Roma İmparatorluğu'na, oradan da geç Roma dönemine geçişine bağlı olarak meydana çıkmıştır. Ancak erken evrenin metinlerinden çoğu bulunamamıştır.¹¹ *Hymn of Cleanthes* (*Cleanthes İlahileri*) ve daha sonraki çok sayıda alıntı dışında kaynak yoktur. Bu yüzden Stoa felsefesiyle ilgili bilinenler daha çok ikincil kaynaklara dayalıdır ve bunlar da *Diogenes*, *Laertius*, *Stoabaeus*, *Cicero*, *Plutarch*, *Simplicius*, *Sextus Empiricus* elinden çıkmadırlar.¹² İlk evre Zenon, Kleanthes ve Khrissippos tarafından temsil edilirken; orta evre *Panaetios* (M.Ö. 185-110) ve *Poseidonos* (M.Ö. 135-51) tarafından; geç evre *Seneca* (M.S. 3-65), *Epictetus* (M.S. 50-138) ve *Marcus Aurelius* (M.S. 121-180) tarafından temsil edilmiştir. Birinci evre, Zenon'un eserlerini okuması ve eserlerinden etkilenmesi itibarıyla *Sokrates* izleri taşıyan ve okulun temellerinin atıldığı evredir. İkinci evre, Roma dünyasıyla tanışılarak *Platon*, *Aristoteles* ve Stoa sentezinin yapıldığı evredir. Son evre, tümüyle Roma döneminde geçmesi itibarıyla, ahlak ve siyaset ağırlıklı olmak üzere tümüyle pratik felsefeye meyleden evredir.

Stoacı Mantık ve Bilgi Teorisi

Zihin, başlangıçta boş bir levha gibidir. Karşılaşılan nesnelere duyularla algılanırlar ve zihni etkileyerek, zihinde birtakım izlenimler bırakırlar. İlk bilgi denilen, bu izlenimlerin bilgisidir. Aynı türden izlenim gelme olayı tekrarlandıkça, bu izlenimlerin bellekteki yerleri iyice belirginleşir ve bu izlenimler zihin için açık seçik hale gelmiş olarak tam bir biçimde

⁸S. Çelik, *İlkçağdan Yeniçağa Bilgi Felsefesi*, s. 113

⁹A. Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s. 806.

¹⁰B. Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, s. 377.

¹¹A. Moseley, *A'dan Z'ye Felsefe*, s. 258.

¹²F. Thilly, *Felsefenin Öyküsü*, s. 193.

kavranırlar. Bu kavrama sonucu sağlıklı biçimde kavranan izlenimler *kataleptik kavramlar* olarak adlandırılır. Bunlar tümel ya da genel karakterli kavramlardır.

Stoacılar bilgi ve mantık konusunda bu şekilde görüş bildirmekle beraber, tam da bu görüşlerinden dolayı iki açıdan eleştiri almışlardır.¹³ Birinci eleştiri, bir izlenimin zihinde derin iz bırakmasının ya da tam olarak kavranmasının ölçütünün ne olduğu konusunda gelmiştir. Bu eleştiriye yönelten *Akademia* kuşucularına göre, nesnelere kataleptik gücü ve içinde bulunulan ruhsal koşullara göre kataleptik kavramın oluşum süreci farklı olabilir. Bazı kavramlar ani bir yaşantı ile, bazıları da aralıklı tekrarlar sonucunda, zihinde derin iz bırakarak kataleptik hale gelebilirler. Ani iz bırakanlar içinde illüzyon, halüsinasyon ve hatta rüyalar da bulunabilir. Ancak bunlar kataleptik yapıda oldukları halde, nesnelere uygunlukları açısından doğrulukları tartışılacak kavramlardır. İkinci eleştiri, soyutluk ve somutluk ile ilişkili olarak yöneltmiştir. Somut varlıkların kataleptik kavramlarının oluşabilmesi için, başlangıç olarak duyulanmalarına gereksinim vardır. Bu durumda iyilik, adalet gibi soyut; genel, duyu organlarının ötesinde yer alan kavramların açıklanmasının nasıl olacağı tartışılır bir boyuttur.¹⁴ Stoacılara göre dil ve düşünce, insanda a priori olan, doğuştan getirilen öge veya kapasiteler değildir. Zihnin genel kavramları oluşturma kapasitesi doğuştandır ama bu kapasitenin gerçekleştirilmesi deneye, duyumlamaya dayalıdır ve soyut kavramlar da benzerlik, analogi kurma, bir araya getirme, karşılaştırma gibi zihinsel işlemlerle oluşturulurlar.

Stoacıların düsturu “*Doğaya uygun yaşa!*” düsturudur.¹⁵ Evrende rasyonel bir düzen bulunduğu için, aynı rasyonaliteden pay alan insan zihni, bu yapıyı ve düzeni anlayıp onun nesnel bilgisine ulaşabilmektedir. Akılla anlaşılabilir rasyonalite, ayrı bir idealar dünyasında değil, maddi dünyadadır. Gerçek bir varoluşa sahip olanlar yalnızca tikellerdir, tümeller sadece öznel soyutlamalardır. Bu durumda bilgi, *şu* diye gösterilen bireysel ve duyusal varlıkların algıya ve algıların sonucu olan kavram ve genel fikirlere dayalı bilgisi olarak karşımıza çıkar.

Doğa, hakkında bilgi edinilebilecek bir şeydir ve mantıksal bir sonuç olarak, dünya hakkında öğrenilenler hayatlara uygulanabilir. Stoacılar insan kapasitesinin en yüksek düzeyde kullanılması gerektiğini ancak, alçakgönüllülüğün ve kendine göre bir düzeni olan bu evrende ne kadar zayıf olunduğunun anlaşılmasının elzemliğini vurgulamışlardır. Duyguların bastırılması bu yüzden önemlidir; çünkü duygular insan zihninin bu alçakgönüllülüğün sapsmasına neden olabilirler. Stoacıların bilgi teorisi oluşturmaktaki birincil amaçları, ahlak için akılsal bir temel gerçekleştirmek olmuştur. Onlara göre; felsefe bir alan, mantık çit, fizik toprak ve ahlak da meyvedir.¹⁶

Stoacı Metafizik Teorisi

Evren, biri etken diğeri edilgen olmak üzere iki ilkedan meydana gelmiştir. Etken olan ilke, evrenin düzeninde için olarak var olan akıl ya da tanrı; edilgen olan da her türlü nitelikten yoksun olan maddedir. Doğanın en yüksek varlığı olarak insanın bir bilinç ya da akla sahip olması da, dünyanın da bir bilince ya da akla sahip olduğunu kanıtlar; çünkü parça asla bütününden farklı ya da üstün olamaz. Nitekim tanrı, dünyanın aklıdır. Bununla birlikte tanrı maddi dünyaya aşkın değildir; o da biçim verdiği, etkilediği, üzerinde eylemde

¹³S. Çelik, *İlkçağdan Yeniçağa Bilgi Felsefesi*, s. 114.

¹⁴S. Çelik, *İlkçağdan Yeniçağa Bilgi Felsefesi*, s. 114.

¹⁵A. Moseley, *A'dan Z'ye Felsefe*, s. 258.

¹⁶F. Thilly, *Felsefenin Öyküsü*, s. 195.

bulunduğu dünya gibi aynı nitelikte, yani maddi yapıdadır. Bu anlamda Stoa felsefesi materyalist bir felsefedir. İnsan ruhu ve tanrı da olmak üzere her şey bedenseldir; onlar ateş ve havanın bir karışımı olan ruhsal bir tözü içermektedirler. Maddi olmayan hiçbir şey olmadığını söylemek, ruh ile bedenin iki ayrı varlık olmadığını, tek bir varlığa sahip olduğunu söylemektir. Bu durumda da dünya, tutarlı bir varlığa sahip olmuş olur. Dünyanın bilinebilen mantıksal bir yapısı vardır.

Stoacılar Herakleitos'un ilk ilke, arkhe olarak ateşi kabul etme fikrini devam ettirmişler ve tanrının ateş olduğunu savunmuşlardır. Buna göre her şey, ateşten çıkmaktadır ve ona geri dönecektir. Tanrı maddeye şekil verme konusunda çok usta ve akıllı bir zanaatkar gibidir, dünyanın çeşitli parçalarını amaçlı bir tarzda, en iyi şekilde düzenlemiştir. Stoacı evren daha yüksek bir akıl tarafından ilahi bir tarzda düzenlenmiştir. Tanrı maddi bir güç üzerinde etki yaratarak maddeye hava ve ateş sağlayan rasyonel bir güçtür; birleştirildiğinde madde hayatı ve ruhu yaratabilir. Evren önceden belirlenmiştir, yani bir kadere bağlıdır ve döngüler halinde bir gelişme gösterir. Dört temel unsurdan ateş olan tanrı, tam da bu sebeple gelecekte bir gün dünyayı mahvedecek ve yeniden yaratacaktır. Eskiden olmuş ne varsa hepsi yeniden yaşanacaktır; burada söz konusu olan, *ebedi tekrar* anlayışıdır. 19. yüzyılda *Nietzsche*'nin ortaya attığı *bengi dönüş* fikrinin temellerini Stoacılar atmıştır.¹⁷

Stoacıların, tanrının en iyi şekilde düzenleyici olması ile ilişkili görüşleri, kötülük olgusuyla bağdaşmadığı yönünde eleştirilmiştir. Stoacıların bu eleştiriye verdikleri cevaba göre, dünya özü itibarıyla iyidir ve kötülükler yalnızca görelilik olarak kötüdür, genelde de dünyanın iyiliğine ve yetkinliğine katkı yaparlar. Zaten dünyada her şey karşıtlıklar şeklinde mevcuttur, kötülükler olmasa iyilikler de olmazdı ve karşıtlardan biri alındığında diğeri de ortadan kalkacaktır.

Stoacı Ahlak Teorisi

Ahlak önceliklidir ve felsefe özellikle eylemle ilgilidir. Dünya bir amaca göre düzenlenmiş rasyonel bir sistem ve sahip olduğu varlıkların kendisinin iyiliğine katkıda buldukları ahenkli bir bütündür. İnsan bu bütünün sadece bir parçasıdır ve parça olmasından ötürü de bütünün amacına ters düşmeyecek şekilde eylemde bulunmalıdır. İnsan, doğaya uygun davranmalı, doğanın düzenine ayak uydurarak kendi ruhunu düzenlemeli, evrensel akıl tarafından yönetilen doğa gibi aklın yönetimine girmelidir. Erdemli olmak, doğaya ve akla uygun yaşamaktır. Nitekim tam da bunu yapabilmek bilge olmak anlamına da gelmektedir.

Dünyanın gidişatından sıyrılmak mümkün olmadığı için, sıkıntı ve tedirginliklerden kurtulmanın en iyi yolu, dünyanın gidişatını olduğu gibi, değiştirmeye gerek duymaksızın kabullenmektir. İnsan doğal düzene boyun eğmelidir. Burada önemli olan nokta, insanın akla, dolayısıyla doğaya uygun olmayan duygu ve tutkularından kurtulmaya çalışmasının gerekliliğidir. Bilge insan olmak demek duygulardan arınıp, *duygusuzluk (apathia)* haline geçebilmek demektir.¹⁸

Stoa felsefesinin Roma dünyasındaki en büyük temsilcisi *Epiktetos* olmuştur ve Epiktetos bireyin iradesini temele koymuştur. Hayata bir oyun gözüyle baktığımız takdirde, oyuncu olan insanın oyunla veya sahneyle ilgili hiçbir şeyi değiştirme gücü olmadığını ve kendi rolünü icra etmekten başka şansı bulunmadığını görürüz. Buradaki püf noktası, oyuncunun kendi iradesini kullanarak rolünü kendi kendine, ama oyunun koyduğu normların da dışına

¹⁷A. Moseley, *A'dan Z'ye Felsefe*, s. 259.

¹⁸A. Cevizci, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, s. 170.

çıkımsızın ortaya koymadaki ustalığıdır. Nitekim eylemlerimiz de bir kader anlayışı çerçevesinde önceden belirlenmiştir. Erdem de ödeve yönelik ve eğitime bağlıdır. Çünkü alçakgönüllülük rolünün kavranabilmesi ve şeylerin düzeninin kabul edilebilmesi için zihnen olgunlaşmak mecburidir. Stoa felsefesi, hayatın geçici yönlerine değer atfetmez; bu yüzden acı, yoksulluk hatta ölüm bir Stoacı için kayıtsız kalacağı olgulardır. Bir Stoacı metanetli, iyiliksever, kayıtsız ve kendine yeter olacaktır ama en önemlisi kendi felsefesine uygun yaşayacaktır. Nitekim Epiktetos da yaşamanın düşünmekten daha önemli olduğunu vurgulamıştır.

Stoacı Siyaset ve Toplum Teorisi

Fizik yasaları, insanların koydukları yasalar ve aklın yasaları hep aynı evrensel aklın yasalarıdır. Bu da bir evrensel kardeşlik düşüncesini ve dünya vatandaşlığı anlayışını beraberinde getirir. Çünkü bütün bireysel akıllar, evrensel tanrısal akıldan pay alırlar ve tam da bu yüzden bu bireysel akılların arasında ırka, sınıfa, paraya, millete dayandırılarak bir ayırım yapmak imkansızlaşır. Tam tersine bu durum, bireysel akılların hepsini birleştirici bir nitelik arz eder. Öyle bir düşünceye bağlı olarak devlet anlayışı da saçma bir anlayış haline gelmiştir. Çünkü madem ki, evrensel bir akıl var; bütün bireysel akıllar bu akıl altında toplanacak, o halde devlet ve millet şeklinde ayrılmak mümkün olmayacak.

İnsanların arasında köle-efendi, zengin-fakir ayrımı yapmak yanlıştır. İnsanlar arasındaki farklılığın sebebi bunlar değil, bilgelik derecesi farklılıklarıdır. Bazıları, tanrının kendilerine çizdiği yazgıyı, derin bir düşünüşle kabul ederler ki, bunlar bilge insanlardır; bazıları da bu yazgıya karşı koymak isterler ki, bunlar budalalardır. Kölelik ve özgürlük kavramları da tartışmaya açıktır; çünkü özgürlük, duyguların esiri olmamaksa ki öyledir, pratikte birinin kölesi olursa bile özgür olunabilir, kral olursa bile köle olunabilir.

SONUÇ

Toplumsal yozlaşma ahlak kavramının yanlış anlaşılması ve etik kavramının bir türlü günlük hayatın içine sokulamaması dolayısıyla, bütün insanlığın sadece içgüdüsel çıkarları ve toplumsal idameleri için yaşar hale gelmesi ve bu amaca hizmet etmeyen her türlü engeli, kişi bazında olsa dahi, ortadan kaldırmaya yönelik davranmasıdır. Ötekine göre hareket etmek, doğanın efendisi değil, sadece küçük bir parçası olduğunu kabul etmek ve kendi algılama ve öğrenmişliklerini herkese dayatmaktan vazgeçmek noktasında bencilce sürdürdüğü saplantılı davranış biçimi; insanın kendi kazdığı kuyuda boğulmasına neden olmaktadır.

Eğer Stoa Felsefesi'ni doğru algılayabilir ve uygulayabilirsek, tabiata ve birbirimize olan borcumuzun küçük bir kısmını belki ödemeyi başarabiliriz.

KAYNAKÇA

- Barrare, Jean, Roche, Christian, *Filozof Gafları*, Çev: Cezmi Sezer, (Güncel Yayıncılık, İstanbul, 1999, Birinci Basım)
- Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, Üçüncü Basım)
- Cevizci, Ahmet, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, (Paradigma Yayınları, Bursa, 1998, Birinci Basım)
- Cuvillier, Armand, *Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler, Cilt 4*, Çev: M. Mukadder Yakuboğlu, (Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996, Birinci Basım)
- Çelik, Sara, *İlkçağ'dan Yeniçağ'a Bilgi Felsefesi*, (Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2010, Birinci Basım)
- Güçlü, Abdülbaki, Uzun, Erkan, Uzun, Serkan, Yolsal, Hüsrev, *Felsefe Sözlüğü*, (Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2008, Üçüncü Basım)
- Magill, Frank, *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasığı*, Çev: Vahap Mutal, (Dergah Yayınevi, İstanbul, 1992, İkinci Basım)
- Moseley, Alexander, *A'dan Z'ye Felsefe*, Çev: Ali Süha, (NTV Yayınları, İstanbul, 2010, Birinci Baskı)
- Nietzsche, Friedrich, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, Çev: Prof. Dr. Ahmet İnam, (Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997, Üçüncü Baskı)
- Russell, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi - İlkçağ*, Çev: Muammer Sencer, (Say Yayınları, İstanbul, 1996, Birinci Basım)
- Thilly, Frank, *Felsefenin Öyküsü 1. Cilt*, Çev: İbrahim Şener, (İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2000, Birinci Basım)